

MNENJA

JASPERS O SPOZNAVANJU IN VOLJI V DANAŠNJI POLITIKI

Znani nemški filozof Karl Jaspers je v zadnjem času večkrat posegel s svojimi spisi v pereča vprašanja sodobne politike. V Münchnu sta izšli dve njegovi deli, in sicer *O nalogah nemške svobode in zedinjenja* in pa *Atomska bomba in prihodnost človeka*. Obe deli tega sicer priznanega predstavnika zahodnonemške filozofske misli sta v takem navzkrižju z veljavnimi tezami političnega koncepta njegovega okolja, da sta doživeli dokaj hladen in odklonilen sprejem pri oficialnih oblikovalcih zahodnega in zahodnonemškega javnega mnenja. Angleški prevod knjige o atomski bombi in prihodnosti človeka je ameriški »Time« sprejel s pikro pripombo, da nemški filozofi pišejo pač kot nemški filozofi. Drugo delo, v katerem Jaspers poziva zahodne Nemce, naj se posvetijo predvsem vprašanjem svobode, potem šele zedinjenju in naj priznajo mejo na Odri in Nisi, v katerem nadalje opozarja, da je vojna razdrila Nemčijo v njeni nekdanji podobi in da je v tej podobi ne bo mogoče več obnoviti, in v katerem priporoča zares evropsko federacijo, je bilo sprejeto — z molkom. V letošnji marčni številki revije *Der Monat* je Jaspers objavil z naslovom *Spoznanje in volja v politiki danes* kratko skico svojega pogleda na osnovno vprašanje današnjega političnega razvoja v svetu, na vprašanje miru. Spis je vsekakor zanimiv ne samo kot dokument političnega razmišljanja ene najbolj globoko mislečih glav sodobne zahodnonemške družbe, v njem se na svojstven način izraža v precejšnji meri tudi tista prvinska osnova, ki je skupna vsemu današnjemu človeštvu in ki tvori votek, v katerega se vpletajo prizadevanja za zagotovitev obstoja in napredka človeškega rodu.

Jaspers ugotavlja, da človeštvo kljub velikim spremembam po vojni še ni našlo ali storilo nobenega koraka, ki bi približal mir. Nespremenjena je ostala nevarnost propada človeštva, ki bi ga človek sam povzročil, in nevarnost totalnega gospodstva za celo zemljo. Da bi našli izhod, je potrebna vsestranska realna orientacija vseh prizadetih. To je naloga sodobne znanosti, ki naj splošni človekovi zavesti posreduje perspektivo in možnosti gospodarskega razvoja sveta v prihodnosti. Takemu realnemu razvedu pa nasprotujejo oblike totalnega znanja, ki se v svojih zgodovinskih, kulturnih in socioloških filozofskih konstrukcijah ne gibljejo v vsakokratnem prostoru realnih dejstev in se ne zadovoljujejo samo z ugotavljanjem teženj njihovega razvoja, marveč pretendirajo na spoznanje celote in neizogibne nujnosti njenega razvoja. Jaspers svari pred poskusi monopoliziranja človeške spoznavne misli in zahteva odločitev za svobodo: treba je najti pot v šibko osvetljeni prostor možne prihodnosti, ne da bi spoznali celoto.

Danes se mora človek odločiti predvsem o dveh stvareh, pravi Jaspers, in sicer, ali hoče politično svobodo ali totalno gospodstvo, in pa, ali je za politično svobodo treba tvegati vse, oziroma, ali je treba tveganju postaviti mejo. (Kennedy: svoboda »za vsako ceno«.) Prav nič ne dvomi o tem, kaj skrajno tveganje pomeni: »Po svetovni vojni, ki bi nujno bila atomska vojna, bi lahko v najboljšem primeru nekateri maloštevilno preživeli začenjali od

začetka, vrženi v barbarstvo, kakršno si komaj moremo predstavljati, na zemeljskem površju, ki bi večji del bilo okuženo zaradi radioaktivnosti. Najbrž pa bi se izpolnil konec človeštva in življenja na zemlji.« Spričo tega izjavlja svojo voljo: »Zaradi tega hočemo, in tako skoraj vsi ljudje, svetovni mir, ki edini zagotavlja nadaljnji obstoj človeštva. Toda mi hočemo, ne pa tudi vsi ljudje, ta svetovni mir samo s pogojem ohranitve politične svobode.«

Z vidika te na videz protislovne zahteve obravnava možnosti, ki jih je moč pričakovati. Prva je, zagotoviti svetovni mir s pomočjo svetovne vlade, svetovne države, ki bi imela monopol vojaške sile. Poti do nje bi bili dve. Ena bi bila ta, da bi se del človeštva uklonil grožnji z vojno in bi sprejel nadvlado drugega dela, pa najsi bi bil to vzhod ali zahod. Druga pot bi bila pot pogajanj in svetovna pogodba, po kateri bi bil ustanovljen svetovni parlament in svetovna vlada, ki bi skrbelo za uravnavanje vseh vprašanj človeškega razvoja. Jaspers odklanja obe možnosti. Ne samo zaradi nevarnosti za mir, ki jo vsebuje prva, in majhne verjetnosti za uresničenje druge, marveč tudi zato, ker po njegovem mnenju svetovni monopol vladanja, ne glede na ideološko smer, vsebuje nevarnost za človekovo svobodo: »Ta svetovna država bi zaradi monopola oblasti nekoč iz središča posiljevala vse ljudi. Ustvarila in ohranjevala bi stabilno stanje v vseobjemajoči birokraciji. Ljudje bi bili v njej tlačani. Razlika med totalitarnim in pravnodržavnim bi izginila. Pri nivelizaciji v množico bi ne bilo več nove izkušnje in novega tveganja, ne več usode in veličine... Toda sila ne bi prenehala.«

Poleg svetovne države in obeh možnih poti do nje vidi Jaspers še tretjo možnost: stanje labilne svetovne konfederacije. »Mnoge države, ki bi se postopoma odrekale popolne suverenosti v korist podrejanju skupnim večinskim sklepom za določene namene, bi se konfederirale s hotenjem, da se v nobenem primeru ne bodo med seboj vojskovale. Armade in težka orožja in bombe bi bile odpravljene. Vzajemna maksimalna kontrola bi prepredla zemeljsko oblo. Preostala policija bi bila podrejena vsaki posamezni državi. Ne bi smelo biti nobene svetovne policije. Da ostane preostala policija kot edini monopol sile razdeljena, je najbrž odločilno za svobodo. Če bi svetovna država ali pa svetovna konfederacija obdržala policijo kot monopol, potem bi bila oblast združena v eni sami roki. Nekega dne bi jo despoti totalnega gospodstva zlorabili, če bi težave, denimo, zaradi naraščanja prebivalstva, zaradi tehničnih katastrof ali lakote, zaradi nezadovoljstva slepih in pasivnih množic postale zelo velike in jih odgovorni in pametni državniki ne bi mogli pravočasno predvideti in odvrniti. Da bi preprečili to nevarnost monopola svetovne policijske sile, bi v svetovni konfederaciji policijska sila v vseh državah morala ostati samostojna. Ob poskusu, da policija neke države prevzame oblast v tej državi, bi lahko vse ostale države zelo hitro intervenirale. — Svetovna konfederacija ne bi obstajala avtomatično, marveč bi se morala vedno znova obnavljati z naporu skupnega razuma, v vedno novih položajih. Medtem ko bi svetovno gospodstvo s pomočjo centralne oblasti moralo svobodo odpraviti v korist dvomljive sreče, je treba tu svobodo vedno znova izbojevati pod pritiskom nevarnosti.« Dve podobi prihodnosti se nam ponujata: »svetovna država ali labilnost, mir stabilnosti v domnevni varnosti obenem z uspavanjem svobode ali pa nezadržna spremenljivost v plastičnosti s pomočjo svobode. Edino tej se odpirajo nepregledne možnosti.« Tako pride Jaspers do tega, da dvema možnostima, namreč propadu člo-

veštva v vojni in pa stabilizaciji svetovnega položaja obenem z izgubo svobode, postavlja ob stran še tretjo: labilnost svetovnega stanja, v kateri se mora človek, v stalni nevarnosti, vedno znova vračati k sebi samemu in zaradi česar ostajajo vse možnosti njegovega bitja odprte. Jaspers izraža prepričanje, da ni nujno, da bi človek ostal dokončno tak, kakršnega je pokazala zgodovina nekaj tisočletij, marveč gleda v prihodnost s pričakovanjem, da se človek spreminja, ne samo biološko v sto tisočletjih, marveč tudi s pomočjo samega sebe v svojem moralnem bistvu.

V drugem delu svojega spisa razmišlja Jaspers o načinih, kako najti osnovo političnemu hotenju. Kot sredstva vidi: spreobrnitev, resnico, svobodo in vzajemno občevanje. Ko govori o spreobrnitvi, pravi, da je treba doseči v treh glavnih točkah tisto, kar je na videz nemogoče: od breznačrtne dinamike v ekspanziji gospodarstva, ki vodi do katastrofe in nasilja, je treba gospodarstvo preusmeriti od zunanjega širjenja k notranji spremembi. Novi gospodarski etos se mora od dosedanjega razlikovati tako radikalno, kot se je gospodarski etos začetnega modernega kapitalizma razlikoval od fevdalnih časov. — Nepremostljiva sovražnost med načeli popolnega totalnega gospodarstva in pa načeli politično svobodnega sveta mora skopneti v spreobrnitvi s pomočjo medsebojnega občevanja, razumevanja in sodelovanja. — Sila kot izvor vojne in propada mora izginiti iz motivov človeka in se preusmeriti drugam. Danes ne pomaga nobena nasilna revolucija, marveč le revolucija načina mišljenja, posameznik naj svobodno uresničuje to, kar skupnost v vseobveznem razumu omogoča.

Pri resnici razlikuje obvezno, za vse ljudi veljavno znanstveno resnico in pa resnico verovanja. Splošno veljavna znanstvena resnica še ne zadostuje za to, da bi človeka povezala tudi v miru. Svet je soglasen v fizikalnem spoznanju, ki vodi k izdelovanju atomske bombe, vendar ta soglasnost ne preprečuje, da ne bi tega spoznanja uporabil v medsebojnem boju na življenje in smrt. Tisto splošno in edino, ki lahko povezuje vse ljudi je prvič to, da je treba znanstveno spoznanje, torej vse tisto, kar je obvezno veljavno in dejansko, priznati; drugič, da vsaka resnost človeškega bivanja korenini v verovanju, ne da bi to prepričanje v svoji podobi, ki je vedno zgodovinska, moralo biti verovanje vseh; in tretjič, da se mora vsako prepričanje odreči temu, da bi se širilo z nasiljem namesto s posredujočim oznanjevanjem in vzglednostjo življenja po njem. »Če se to troje združi: priznanje znanstveno splošnoveljavnega (v nasprotju s tradicijo absurdnega), resnost verovanja (v nasprotju z nihilizmom), nenasilnost prepričanja (v nasprotju z nasilnim hotenjem pri razširjanju prepričanja), potem je skupnost vseh ljudi v redu bivanja možna.« »V javnosti, ki je oropana svobode govora, postaja iskanje resnice šibkejše, zavest ožja, pada zaupanje človeka do človeka. Z izginevanjem resnice pa se uničujejo pogoji miru.«

Ko razmišlja o svobodi, ugotavlja, da je ta za nas najmanj pojmljiva, v nevarnosti je, da zgrešimo njeno bistvo na račun zunanjih in formalnih oblik. Jaspers opozarja, da formalna politična svoboda še nikakor ni dejanska politična svoboda, čeprav prva drugi pripravlja tla. Svoboda, za katero pravi zahod, da jo hoče uveljaviti, je le navidezna, formalistična in za ostale narode nikakor ne prepričljiv vzor.

Zadnje sredstvo, ki ga Jaspers priporoča, je medsebojno občevanje. Vendar se je treba pogovarjati tako, da se nasprotja ne poglobljajo, marveč

da se iščejo skupni pogledi in interesi. Vprašanja prepričanja je treba v teh pogovorih ločiti od vprašanj obstoja, kajti v vprašanih obstoja se je mogoče z nasprotniki vedno sporazumeti in ohranjevati mir, v vprašanih prepričanja pa se ni mogoče zediniti in to tudi ni potrebno za mir, če dosežemo takšno ločitev. — »Načela se izključujejo; ljudje pa se lahko vseeno povežejo. Po spreobrnitvi si ne stojte nasproti več skriti bojevniki niti igralci v neobvezni družabnosti, marveč partnerji, ki medsebojni boj spreminjajo v skupen boj za resnico. Potem zavlada resnoba, ki privaja ljudi v njihovo dejansko skupnost, namreč, da so tovariši po usodi na tem svetu. Potem se srečujejo v tem, kar sega na obe strani, kar morajo skupno zajeti in ohraniti.« Jaspers zavrača tiste, ki bi dvomili o njegovih pričakovanjih, češ da tega človek ne bo nikoli zmogel. »Če je ta ugovor resničen, potem se zaključek glasi: ker je mir pogoj za nadaljnji obstoj človeštva in ker je takšna spreobrnitev pogoj za mir, potem je človeštvo zaradi narave človeka samega obsojeno na pogin.« Jaspers zavrača utvaro, da bi človeštvu lahko pomagala nadnaravna sila, opozarja, da se mir tudi ne more uresničiti s pomočjo partikularnega verovanja kake manjšine, recimo krščanske, marveč samo s tem, kar je ljudem skupno, kar pa vsakdo lahko najde samo tedaj, če svoje zahteve omeji na vprašanja obstoja, ki so za vse enaka. »Človek si mora sam pomagati... na svetu ga lahko vodijo samo njegova vest, njegov razum in njegova ljubezen.«

*

Jasno je družbeno in filozofsko izhodišče, iz katerega rastejo Jaspersova razmišljanja; z njim je temu mislecu morda otežena pot do spoznavanja pravitih danes realno obstoječih razvojnih tendenc, ki jih je po njegovem mnenju treba ugotavljati. Njegovo prepričanje o zmožnosti človeka za »spreobrnitev« je pač mogoče že danes utemeljevati tudi z zgodovinsko novimi dejstvi v človeškem razvoju, ki človeka ne silijo na pot miru samo zaradi strahu pred koncem, marveč tudi, ker je mir realna potreba napredka. Vendar pa Jaspersov spis presega pomen zanimivih razmišljanj; v njem nahajamo kar poraben pravilnik za stvarno koeksistenčno občevanje in prizadevanje, vrhu tega pa najbrž tudi plodno misel za bolj oddaljeno sicer, a vendar oprijemljivo obliko uresničenja takih prizadevanj.

J. P.